

Чичикало М.А.

*студентка факультету психології, історії та соціології,
Науковий керівник Кониш О.О.
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та історіографії,
Херсонський державний університет*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В XIII–XIV СТОЛІТТЯХ

Визначення передумов, що сприяли виникненню парламенту та його становлення як представницького органу є важливою характеристикою політичного устрою середньовічної Англії. Процес обмеження королівської влади та створення коаліцій проти короля є особливим фактором існування монархії в цей період.

Розглядаючи особливості розвитку Англії у середньовіччі слід відзначити, що існує ряд праць присвячених цьому питанню. Однак формування англійського парламенту вписується в загальноісторичний контекст і не розглядається як своєрідний феномен середньовіччя. Дореволюційний російський історик Д. Петрушевський у своїх працях «Очерки из истории английского государства и общества» та «Великая хартия вольностей» [4] розглядає розвиток англійської держави в XII–XIII ст., як процес формування правової держави, розглядаючи Хартію як перший правий документ в Англії, а становлення парламенту – як наслідок формування правової держави. О.В. Гутнова у своїй праці «Особенности становления английского парламентаризма» [2] звертає увагу на соціальний аспект формування парламенту, визначаючи, що на початкових етапах він представляв інтереси найбільш заможних верств населення.

На початку XIII ст. англійський король Іоанн (Джон) Безземельний (1199-1216) в результаті своєї непродуманої політики втратив значну кількість володінь на території континентальної Європи. Вимагаючи гроші на проведення військових операцій, монарх підштовхував до створення опозиції проти нього. Для того, щоб уникнути конфлікту, Іоанн був вимушений піти на поступки, результатом чого стало підписання у 1215 р. Великої хартії вольностей.

Цей договір давав низку гарантій. Барони серед себе мали обрати 25 чоловік і надати їм повноваження стежити за виконанням «пожалуваних» королем вольностей. Якщо король або хтось із його посадових осіб «порушить будь-який параграф мирного договору» [4, с. 76], то про це мають бути оповіщені чотири із двадцяти п'яти баронів, які повинні звернутися до короля з вимогою протягом 40 днів відновити порушені права. У випадку невиконання королем цієї вимоги, усі 25 баронів намагатимуться будь-якими способами примусити його дотриматися договору, захоплюючи королівські землі, замки, володіння тощо, залишаючи лише недоторканими самого короля, його дружину

та дітей. Таким чином було закладено основи для подальшого оформлення парламенту як станово-представницького органу.

Не зважаючи на глибоку розробку тексту Хартії та підписання її королем, *de facto* Велика хартія вольностей не була реалізована. Король Іоанн, заручившись підтримкою Папи який оголосив баронів заколотниками, відмовився її дотримуватися. Розпочалася війна, в розпалі якої Іоанн помер 18 жовтня 1216 р., і барони визнали королем його малолітнього сина Генріха III, який також не дотримувався своїх обіцянок баронам. У результаті громадянської війни, очільник опозиціонерів Симон де Монфор 22 червня 1264 р. скликає перший в історії Англії парламент запросивши по 4 представники від графств і по 2 представники від найважливіших міст. Переважна більшість дослідників, як наприклад В.В. Штокмар [5], визначає саме цю дату, як дату першого скликання парламенту.

Остаточно парламент склався за часи правління Едуарда I (1272-1307), що укріпило феодальну Англію. Спираючись на парламент, король енергійно проводив антиселянську політику. Одночасно, намагаючись підірвати небезпечний для королівської влади вплив світської та духовної аристократії, проведена перевірка та частково скасовано привілеї крупних феодалів, заборонено церковникам придбати землю без особового дозволу короля [2, с. 112]. У цьому випадку парламент виступав у якості протидії крупним феодалам. Він давав можливість королю більше спиратися на рицарство та міську верхівку. Навіть субсидії королю, які були затверджені парламентом, збиралися легше і були більшими, ніж минулі побори.

За своєю структурою тогочасний англійський парламент відрізнявся від французьких Генеральних штатів. До нього запрошувались особистими королівським листами архієпископи, єпископи, абати найбільших монастирів та барони. Окрім них, туди визивалися по два лицаря від кожного графства і по 2 представники з найбільш крупних міст [2, с. 96]. Рицарі та представники міст обиралися на місцевих зібраннях в графствах і в містах найбільш заможними людьми.

В 1297 р. Едуард I видав «Підтвердження хартії», у якому було офіційно затверджено право парламенту брати участь у встановленні податків. На початку XIV століття парламент став ділитися на дві палати: верхню – палату лордів, де засідали прелати (представники духовенства) та барони, і нижню – палату громад, де засідали рицарі і представники міст.

Таким чином, англійський парламент вже в XIII ст. виступає як самостійний політичний орган, який претендував на обмеження королівської влади, головним чином в питаннях оподаткування.

Однак в ряді інших функцій парламент виконував різну політичну роль, обмежуючи владу корони в окремих питаннях, або навпаки виступаючи фактично в якості пішака короля. Відомий англійський дослідник Г.Девіс зазначає, що головним завданням парламенту, окрім прийняття податків, було засуджувати, скаржитися та вказувати на недоліки політики Англії [3, с. 108].

У цей період багато питань, які стосувалися інтересів усієї країни: війни та миру, прийняття нових законів, встановлення нового мита, вирішувалися королем без участі парламенту, тоді як багато питань, які стосувалися особисто короля, наприклад його взаємин з васалами, виносилися на суд парламенту [1]. Таку позицію можна пояснити тим, що на початок XIV ст. парламент ще не сформувався остаточно, не було постійного складу, функції та відношення з іншими органами феодальної держави.

Виникнення інституту парламентаризму у другій половині XIII ст. та його подальше становлення сприяло одночасно створенню представницького органу, який обмежуючи владу короля, формував нові потужні течії впливу на політичний розвиток Англії, як наприклад баронська опозиція, але разом із тим на початковому етапі формування, представляв собою лише один із органів феодальної держави на який королівська влада спиралася лише в деяких випадках, не визнаючи його як незалежний представницький орган.

Список використаних джерел:

1. New Cambridge Medieval History: in 7th vol. Vol.6 / Editorial board David Ambulafia, Peter Linehan. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – P. 237-238. – Режим доступу: <http://www.cambridgehistoriesonline.uk>
2. Гутнова Е. В. Возникновение английского парламента / Е. В. Гутнова. – М.: Издательство Московского университета, 1960. – 582 с.
3. Дэвис Г. Средневековая Европа / [пер. с англ. С. И. Штейна] / Дэвис Г. – СПб.: Издательство П. П. Сойкина, 1914. – 150 с.
4. Петрушевский Д. М. Великая хартия вольностей / Д. М. Петрушевский. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1918. – 179 с.
5. Штокмар В. В. История Англии в Средние века / В. В. Штокмар. – СПб.: Алетейя, 2005. – 203 с.